УДК 159.922.27

DOI <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2019-4-3>

РОЛЬОВИЙ КОНФЛІКТ ЯК НАСЛІДОК ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК

Марія Дубиніна*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 7900
e-mail: masha-smile@ukr.net*

Протягом життя людина залучена до виконання значної кількості соціальних ролей, кількість яких визначається різноманітністю існуючих сфер діяльності людини. У статті аналізуються та виносяться на розгляд основні теоретичні підходи до вивчення проблеми професійної самореалізації жінок. Вивчається також рольовий конфлікт як наслідок професійної самореалізації жінок.

У сучасному світі для значної частини працюючих жінок важливою є реалізація як у професійній, так у сімейній сфері. Проте оскільки професійні та сімейні ролі зазвичай мають однакову значимість, то саме це і є причиною виникнення рольового конфлікту. Варто зазначити, що одночасне виконання декількох соціальних ролей може призводити до перетину або протистояння рольових норм та вимог. Що своєю чергою і призводить до внутрішнього рольового конфлікту.

Навіть більше, внутрішній рольовий конфлікт негативно впливає на якість виконання професійних обов'язків, когнітивні та поведінкові тенденції у особистісному розвитку людини. Постійне внутрішнє психологічне напруження може призводити до фізичного та емоційного виснаження, що підвищує схильність до виникнення психосоматичних захворювань та дезорганізації. А оскільки жінки більш емоційно реагують на зміни у зовнішньому середовищі (нові вимоги, зміна місця роботи, конкурентне середовище тощо), то і схильність до емоційного та фізичного виснаження у жінок мала б бути вищою.

Рольовий конфлікт як наслідок професійної самореалізації жінок має негативні наслідки і у професійній сфері. До таких наслідків відносять незадоволеність якістю роботи, професійну та особистісну дезадаптацію та зниження мотивації до виконання професійних обов'язків.

Наголос у даній роботі ставиться на необхідності подальшого емпіричного та теоретичного дослідження чинників та бар'єрів професійної самореалізації жінок, а також пошук ресурсів для додання внутрішнього рольового конфлікту.

Ключові слова: рольовий конфлікт, професійна самореалізація, соціальні ролі, самореалізація, види рольового конфлікту.

Проблема професійної та особистісної реалізації є однією з найбільш актуальних у сучасній психології. Сучасна соціальна ситуація, процеси глобалізації суттєво змінили чимало соціальних уявлень та цінностей. В сучасному світі більшість жінок мають роботу та намагаються виконувати одночасно соціальні, професійні та сімейні ролі. Проте професійний та особистісний розвиток не завжди гармонійно поєднується між собою. Виникнення розбіжностей між цінностями та вимогами у професійній сфері та цінностями та обов'язками у сімейній сфері зазвичай і стають причиною виникнення рольового конфлікту.

Що стосується визначення, що ж таке професійна самореалізація, то за дослідженнями І.С. Кудінова [1, с. 95–98], термін «самореалізація» вперше з'явився у «Словнику з філософії та психології». У сучасних дослідженнях термін самореалізація здебільшого

ототожнюється з можливістю та здатністю реалізувати власний потенціал. Однак варто зазначити, що вітчизняний психолог Г.С. Костюк ще у 1940 році вивчав ідею саморозвитку та вважав, що суттєвою характеристикою цього процесу є усвідомлена цілеспрямованість особистості до результату [1, с. 95–98].

Для повнішого розуміння змісту терміну «самореалізація» важливим є виокремлення суб'єктивних та об'єктивних факторів, що здійснюють вплив на динаміку процесу самореалізації [2, с. 3-19]. До суб'єктивних факторів у психологічній літературі зазвичай відносять такі, що залежать від самої людини. До них належать ціннісні орієнтації, рівень розвитку емоційно-вольової та когнітивної сфери, а також бажання та здатність самої людини працювати над власним розвитком.

До об'єктивних факторів належить те, на що людина не може здійснити безпосереднього впливу – соціально-економічна та політична ситуація в країні, рівень життя, рівень матеріального забезпечення, а також вплив засобів масової інформації на свідомість [2, с. 3–19]. Отже, важливу роль у процесі професійної самореалізації відіграє вплив зовнішнього середовища на психіку людини. Такий вплив може проявлятися у результаті спілкування з оточуючими, перегляд інформаційних та/або розважальних програм, вплив системи освіти тощо.

Д.А. Леонтьєв [3, с. 95–99] у своїх дослідженнях пропонує розглядати процес самореалізації як здатність до особистісного розвитку, при цьому має зберігатись соціальна направленість на інших людей, на суспільство у цілому. А засобами самореалізації у даному контексті є знання та навички, якими володіє людина.

Варто зазначити, що саме наявність певних знань та навичок забезпечує можливість людини виконувати свої професійні обов'язки. Також необхідною для успішної самореалізації, на нашу думку, є здатність людини до самоаналізу та виявлення прогалин у особистісному досвіді та знаннях. Важливою є також і здатність людини прийняти рішення щодо ліквідації виявлених прогалин шляхом додаткового навчання.

Цікавими також є дослідження В.А. Левіна та С.Д. Дерябо [4], згідно з якими можна припустити, що важливими для успішної професійної самореалізації є два фактори – часова перспектива та заміщення. Часовою перспективою В.А. Левін називав здатність поступово (з плином часу) виходити за встановлені соціумом чи певною професійною групою рамки. Такий вихід за межі рамок дозволяє збільшити кількість способів задоволення власних потреб, як оральних, так і матеріальних.

Щодо заміщення потреб, то це стосується здатності людини змінити певні умови, вимоги тощо, які були встановлені соціумом чи професійною групою. Основним моментом у процесі заміщення потреб є те, що вихід за встановлені рамки не відбувається. Всі зміни стосуються тільки середовища, обмеженого рамками, встановленими соціумом. Також, на думку В.А. Левіна, [4] у процесі заміщення для людини є важливою здатність переводити фокус з зовнішніх обмежень на власні внутрішні та працювати у напрямку розширення власних внутрішніх рамок.

Тепер що стосується поняття «рольовий конфлікт» та джерел його виникнення. Виникнення рольового конфлікту спричинено розбіжностями, перетинами чи протистояннями рольових норм та вимог, що виникають під час виконання різних соціальних ролей. Навіть більше, у науковій психологічній літературі описаний феномен «рольовий конфлікт працюючої жінки», який, на думку Ю.А. Альошиної, І.С. Клецина та З.А. Хоткіна [5, с. 30–45], є результатом постійного включення та поєднання декількох соціальних

ролей як у сімейній, так і у професійній сфері. Сюди можна віднести поєднання таких ролей, як дружини, матері, доньки, господині, колеги, працівника, подруги тощо.

Варто зазначити, що у сучасній літературі виділяють три види рольового конфлікту: міжрольові, внутрішньо-рольові та особистісно-рольові [7]. Суть міжрольового конфлікту полягає у тому, що людині нав'язуються абсолютно непеєднувані вимоги відповідно до виконуваних соціальних ролей. При довготривалому протистоянні таких вимог може сформуватись маргінальна особистість, а групи, до яких вона буде належати, переважно знаходяться у протиборстві. Що стосується внутрішньо-рольового конфлікту, то йдеться про нав'язування різних вимог людині, яка виконує одну і ту ж соціальну роль. У повсякденному житті таке може виникати тоді, коли людина працює на двох роботах одночасно. Тут, на думку Т. Н'юкмана [7], варто слідкувати за тим, щоб обов'язки, які перетинаються, виконувались в різний час та за різних умов зовнішнього середовища. Т. Н'юкман вважав, що тільки у разі такого розподілу є можливим уникнення рольового конфлікту.

Особистісно-рольовий конфлікт виникає тоді, коли внутрішні цінності, уявлення, стандарти, а також потреби не відповідають обраній (або нав'язаній) соціальній ролі. У такому разі суб'єктивне «Я» вступає у конфлікт з соціальною роллю [8, с. 96]. На нашу думку, при особистісно-рольовому конфлікті головне, щоб соціальна роль не змінила внутрішнє «Я» у негативний бік, що буде означати кардинальну зміну уявлень, установок та потреб та підлаштування під умови зовнішнього світу.

Стосовно інших зарубіжних досліджень проблематики рольового конфлікту працюючої жінки, то А.Д. Йосеф [6, с. 45] визначив, що такий конфлікт здійснює негативний вплив на рівень задоволеності від виконаної роботи. Як наслідок – при низькому рівні задоволеності від результатів своєї праці можливі негативні наслідки, що зачіпатимуть афективні, когнітивні та поведінкові тенденції. Зокрема, постійно незадоволена собою людина може постійно відчувати почуття провини, гніву, страху тощо. Подібний емоційний стан своєю чергою здійснює негативний вплив на рівень фізіологічного здоров'я людини. А за постійно поганого самопочуття ймовірність сумлінного та якісного виконання професійних та сімейних обов'язків знижується. Як бачимо, коло замикається.

Безумовно, цікавим у даному контексті є питання, чому жінки, що знаходяться у приблизно однакових соціальних та економічних умовах, по-різному ставляться до виконання декількох соціальних ролей та вирішення внутрішнього конфлікту. За даними дослідження А. Ілгхарта [9], жінки відзначають наступні причини виникнення почуття неадекватності під час виконання професійних та сімейних ролей. До таких причин відносять:

1. Об'єктивні складнощі, що стосуються виконання як сімейних, так і професійних обов'язків (наприклад, невміння готувати чи невелика заробітна плата)
2. Особливості темпераменту та характеру;
3. Наявність гострих або хронічних захворювань;
4. Погані стосунки у родині;
5. Дефіцит часу.

Також опитані А. Ілгхартом [9] жінки зазначали ще один фактор, який сприяє виникненню рольового конфлікту, – почуття провини перед родиною.

Жінки, які реалізують себе як у професійній, так і в сімейній сфері, за наявності рольового конфлікту вважають, що могли б приділяти більше часу родині, якби не працювали. Проте варто зазначити, що наявність декількох соціальних ролей є необхідною, але недостатньою умовою для формування рольового конфлікту. На нашу думку, здебільшого

важливу роль відіграє вміння людини встановлювати пріоритети, виконувати роботу чи сімейні обов'язки у логічні послідовності та зберігати при цьому позитивне ставлення до зовнішнього середовища. Тобто важливим є пошук оптимальної комбінації стратегій при виконанні різних за змістом ролей.

Дане теоретичне дослідження виникнення рольового конфлікту як наслідку професійної самореалізації жінок вказує на важливість подальшого емпіричного дослідження чинників формування рольових конфліктів у працюючих жінок та пошуку ресурсів для їх подолання.

Список використаної літератури

1. Кудинов С.И. Экспериментально-теоретические аспекты исследования базовых свойств личности. *Личностное развитие специалиста в условиях вузовского обучения* : Материалы Всероссийской научно-практической конференции. Тольятти : ТГУ, 2005. С. 95–98.
2. Коростылева Л.А. Проблемы самореализации личности в системе наук о человеке. Психологические проблемы самореализации личности. С. Петербург, 1997. С. 3–19.
3. Вахромов Е.Е. Психологические концепции развития человека: теория самоактуализации. Москва : Международная педагогическая академия, 2001. 180 с.
4. Дерябо С.Д., Левин В.А. Методологические проблемы становления и развития экологической психологии. *Психологический журнал*. 1996. Т. 17. № 6.
5. Клёцина И.С. Аналитические подходы к определению причин гендерных конфликтов и путей их преодоления. *Сборник материалов Всероссийского семинара «Противоречия, конфликты, кризисы личности: субъектно-бытийный подход»*. Краснодар, май 2007. с. 30–45.
6. Василюк Ф.Е. Психология переживания. Анализ преодоления критических ситуаций. Москва : Издательство Московского университета, 1984.
7. Андреева Г.М., Богомолова Н.Н., Петровская Л.А. Зарубежная социальная психология XX столетия : Теоретические подходы. Москва, 2002. С. 202.
8. Ерина С.И. Ролевые конфликты в профессиональной деятельности и социальном поведении человека. *Вестник Ярославского государственного университета им. П.Г. Демидова*. 2006. № 1. С. 96
9. Iglehart A. R. Married women and work: 1957 & 1976. Lexington (Mass.): Lexington Books, 1979. 254 p.

ROLE CONFLICT AS A RESULT OF PROFESSIONAL WOMEN'S SELF-REALIZATION

Mariia Dubynina

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000
e-mail: masha-smile@ukr.net*

Throughout the life of a person involved in the implementation of a significant number of social roles, the number of which is determined by the diversity of existing spheres of human activity. The article analyzes and presents the basic theoretical approaches of the problem of women's professional self-realization. A role conflict is also studied as a result of women's professional self-realization. In the modern world, for a significant part of working women, implementation is important both in the professional and in the family sphere. However, since professional and family roles usually have the same meaning for women,

this is precisely the reason for the appearing a role conflict. The simultaneous execution of several social roles to intersect or confront role norms and requirements. Which, in turn, leads to an internal role conflict.

Moreover, the internal role conflict negatively affects the quality of performance of professional, duties, cognitive and behavioral trends in the personal development. Also, constant internal psychological stress can lead to physical and emotional exhaustion, which increases the tendency to psychosomatic illness and disorganization. And since women are more emotionally responsive to changes in the external environment (new demands, job change, competitive environment, etc.), the propensity for emotional and physical exhaustion for women should be higher.

The role conflict as a result of women's professional self-realization has negative consequences in the professional sphere. Such consequences include dissatisfaction with the quality of work, professional and personal disadaptation, and reduced motivation to perform professional duties.

The emphasis in this paper is on the need for further empirical and theoretical study of the factors and barriers of professional self-realization of women, as well as the search for resources to overcome the internal role conflict.

Key words: role conflict, professional self-realization, social roles, self-realization, types of role conflict.